

Subák használata az Alföldön

Hegedűs Ágota

2023

Subák használata az Alföldön

szakdolgozat

Békés Megyei Népművészeti Egyesület

Népi játszóházi foglalkozásvezető képzés

Konzulens: Széll János

Készítette: Hegedűs Ágota

Békéscsaba, 2023

Tartalom

Köszönetnyilvánítás	1
1. Bevezetés	2
1.1. A témaválasztás indoklása	2
1.2. A szakdolgozat célja.....	3
1.3. Hipotézisek, kérdések megfogalmazása.....	4
1.4. Alkalmazott módszerek	4
1.5. Tanulmányom határai.....	4
2. A vizsgált anyag feldolgozása.....	5
2.1. Eddigi kutatási eredmények összegzése	5
2.2. Fogalom tisztázása	6
2.3. A bőrruhák jelentősége	7
2.4. Subák használata különböző tájegységeken.....	7
2.5. Bőrruhák készítői	8
2.6. Alapanyag és egykori beszerzési lehetőségek.....	8
2.7. A díszes bőrruhák virágkorának vége	9
3. Subák készítése	10
3.1. A subák fajtái.....	10
3.2. A subák szabása.....	12
3.3. A subák szerkezete.....	12
3.4. A subák díszítése	15
3.4.1. Rátétek - „irházás”	16
3.4.2. Szűeshímzés	18
3.4.3. Szironybőr.....	21
3.4.4. Sallangok	22
3.4.5. Gombcifra.....	22
3.4.6. Gombok	23
3.4.7. Prém	24
3.5. Jellegzetes motívumok	24
4. Subák az általam vizsgált tájegységeken	25
4.1. Hajdúság.....	25
4.2. Jászság.....	27
4.3. Nagykunság	29
5. Megállapítások, következtetések.....	31
5.1. Összegzés.....	31
5.2. Tervezett folytatás, kitekintés	32
6. Mellékletek.....	33
6.1. Múzeumi gyűjtőmunkák	33
6.1.1. Déri múzeum, Debrecen	33
6.1.2. Jász Múzeum, Jászberény.....	33
6.1.3. Damjanich János Múzeum, Szolnok.....	33
6.2. Dolgozatban szereplő képek jegyzéke	34
6.3. Múzeumi gyűjtőmunkák során készített fotók.....	36
6.3.1. Hajdúsági, egyeki bunda	36
6.3.2. Jászsági irhás suba	37
6.3.3. Kunsági suba	38
7. Felhasznált irodalom	39

Köszönetnyilvánítás

Köszönöm konzulensemnek, *Széll Jánosnak*, hogy a dolgozatom megírását tanácsaival, észrevételeivel segítette.

Köszönöm *Magyari Márta* etnográfusnak és *Czinege József* segédmuzeológusnak (Déri múzeum, Debrecen), *dr. Bathó Edit* igazgatóasszonynak és *Bugyi Gábornak* (Jász Múzeum, Jászberény) a gyűjtőmunkámhoz nyújtott készséges együttműködésüket, segítségüket, továbbá *Dr. Gecse Annabella* néprajzkutatónak (Damjanich János Múzeum, Szolnok) a lelkiismeretes, bőséges segítségnyújtást, a barátságos fogadtatást.

1. Bevezetés

1.1. A témaválasztás indoklása

Népi bőrművesként különös figyelemmel kísérem a népi szűcsmunkák területét. Az elmúlt években – tanulmányaim során – figyeltem fel a magyar népművészetben jelen lévő díszes bőr felsőruhák változatosságára, gazdag világára. Vizsgamunkámnak is szűcsmunkát készítettem 2022 tavaszára. Választásom a szülővárosom, Hajdúböszörmény görögkatolikus lakossága által használt női kisbundára esett. Hozzá egy rátétekkel díszített kistáskát készítettem, amelyet egykor az asszonyok a kisbunda alatt karjukra akasztva hordtak, benne a legfontosabbakkal: zsoltár/imakönyv, kapukulcs, buksza és egy textil zsebkendő.

Édesapámtól hallottam, hogy a dédnagymamám is büszkén hordott kisbundát. Neki „kunsági típusú” sötét vörösbarna alapon fekete selyemcérnával gazdagon kivarrt kisbundája volt, ami leginkább a református lakosság körében volt elterjedve. Sajnálatos, hogy később ennek a kisbundának nyoma veszett.

1. kép: „Böszörményi kisbunda” – vizsgamunkám a Népi Iparművészeti Múzeumban

Jelen dolgozatomhoz most egyetlen viseleti darabról, a női kisbundák „párjáról”, a férfiak által használt subáról, ill. bundáról igyekeztem hiteles adatokat gyűjteni múzeumi kutatómunkáim során. Figyelmemet különösen az Alföld tájegységére fordítottam, ezen belül a Hajdúság, Kunság, Jászság vidékeire.

Dolgozatom első részében – a terjedelmi korlátokat figyelembe véve – bemutatom a subák elterjedési területét, készítésük hátterét, jellemző díszítményeiket, majd példaként – tájegységek szerint – bemutatom a kutatómunkám során látott subákat.

1.2. A szakdolgozat célja

- Hajdúságban születtem, közel a Hortobágyhoz. Ezen a vidéken is érzékelhető, hogy a pásztorok, valamint a szűcsök egykor élő, gazdag művészete egyre kevésbé van jelen a köztudatban. Hagyományőrző, népművészeti egyesületek tevékenységébe húzódik, múzeumok kiállításaiba szorul. A dolgozatomban megjelenő kutatómunkámmal erre az értékre szeretném felhívni a figyelmet.
- Minél szélesebb körű ismeretanyag gyűjtése a subákról, különösen: térbeli elterjedésük, készítésük körülményei, különböző típusok szerkezeti sajátosságai, díszítésük módjai és technikái, motívumaik sajátosságai.
- Szeretném, hogy az alapos elméleti gyűjtőmunka alapot adjon különböző típusú subák hiteles elkészítéséhez.

1.3. Hipotézisek, kérdések megfogalmazása

Számos kérdés merült fel bennem, dolgozatomban ezekre is szeretnék választ kapni:

- Változott-e az idők folyamán a subák díszítési módja, jellege, a felhasznált bőr fajtája (racka, merinói), a díszítésben megjelenő színhasználat? Ha igen, miben, hogyan?
- Miben különbözik a szűcsmesterek, ill. pásztorok által készített suba/bunda?
- Beszélhetünk-e a 19-20. század különböző szűcsközpontjaiban dolgozó a mesterek „alkotói szabadságáról”?

1.4. Alkalmazott módszerek

Kutatásom feltáró jellegű. Adatgyűjtésem forrásai:

- múlt században megjelent cikkek (adatbázisokból, pl. Arcanum, Hungaricum);
- szakirodalom, lexikonok;
- egyéni kutatómunka (kutatási engedéllyel alföldi múzeumokban: Debrecen, Szolnok, Jászberény).

1.5. Tanulmányom határai

A szűcsmunkák területe bőséges felfedeznivalóval szolgál. Egy területen elidőzve újabb kapuk nyílnak... Az időbeli és terjedelmi korlátokat figyelembe véve terveimen többszörösen szűkíteni kellett, csupán töredékével foglalkozhattam annak, amivel eredetileg szerettem volna.

Kutatómunkámban figyelmemet tudatosan csak a subákra (bundákra) irányítottam, így az egyéb bőr felsőruhákkal – mint a ködmönök, bekecssek, mellesek – nem foglalkoztam.

Dolgozatomban csak azon alföldi tájegységek subáit mutatom be, amiket múzeumi gyűjtőmunkám során érintettem (Hajdúság, Kunság, Jászság). Néhol a subák női párjáról, a kisbundáról is említést teszek.

Szerettem volna Csongrád megye múzeumaiban is elidőzni (pl. Hódmezővásárhely, Szeged), a Kiskunságban (pl. Kecskemét, Kiskunhalas), valamint Békés megyében és Nyíregyháza környékén. E területek szűcsmunkákban is gazdag gyűjtendő anyaga és annak feldolgozása egy következő dolgozatom témája lehet.

2. A vizsgált anyag feldolgozása

2.1. Eddigi kutatási eredmények összegzése

A teljesség igénye nélkül említem meg a 19-20. század jeles néprajzkutatóit, akiknek a munkássága kiemelkedő a szűcsmunkák területén is.

Huszka József Kiskunfélegyházán született, de nem csak szülőföldjén, hanem az egész országot járva gyűjtött tájegységre jellemző motívumokat, szűcsmintakönyveket, meg is nevezett húsz híres szűcsmestert. Másolt, rajzolt, elemzett. Tiszteletreméltó és alapos munkáját több kötetben adta közre (pl. Magyar ornamentika, Egy magyar szűcsmester rajzkönyve, Hazai ornamentikánk eredete és nemzetisége).

Győrffy István Karcagon született, de a Nagykunságon túl tevékenységét az egész Alföldre kiterjesztette, számos tanulmányt írt a szűcsmunkákról is (pl. Magyar szűcshímzések, A magyar népi ruhahímzések). Fájlalta, hogy a szűcsmesterség területe jóformán kimaradt az etnográfusok látóteréből.

Múzeumok alapját vetette meg a tárgyi anyagok által, amiket együtt gyűjtöttek *Kiss Lajossal*, aki a hódmezővásárhelyi és nyíregyházi szücsmesterségről írt tanulmányokat (pl. A hódmezővásárhelyi szücsmesterség és szücsornamentika).

Dorogi Márton a bőr népi kikészítéséről, bőr felsőruhák szabásáról, díszítéséről gyűjtött értékes anyagot (pl. A kunsági kisbunda, A juhbőr népi kikészítése és felhasználása a Hajdúságban és Nagykunságban).

Kresz Mária sokoldalú tevékenysége mellett hiánypótló összefoglaló tanulmányt írt Népi szücsmunka címmel, amelyben a különböző tájegységek szücsmunkáit mutatta be.

Debrecenben *Zoltai Lajos* (pl. A debreceni viselet a XVI-XVIII. században), *Szathmári Ibolya* (pl. A debreceni és hajdúsági (színes hímzésű) női kisbundák) munkássága a szücsmesterség területén is kiemelkedő.

2.2. Fogalom tisztázása

Fontosnak tartom a „suba” szóhasználat tisztázását.

A Néprajzi lexikon meghatározása szerint a suba, bunda: „*a hosszúfürtű magyar juh szőrös bőréből készült, palástszerű, bokáig érő ruha.*”¹

Hajdúságban a *suba* szó ismeretlen,² ott *bundának* hívják, valamint Dél-Borsodban és a Nagykunságban is elterjedt ez a megnevezés.

Dunántúlon és Erdélyben a ködmönök és mellesek egy fajtáját nevezték *bundának*.

Mivel a „bunda” megnevezést többféleképpen is érthetjük, dolgozatomban „suba” szó alatt a palástszerű, ujjatlan bőr ruhadarabot értem, amit a lexikon is megfogalmaz.

¹ Néprajzi lexikon, Akadémiai Kiadó, 1977-1982. 492.o.

² Zoltai Lajos: A debreceni viselet a XVI-XVIII. században

Ezáltal meg is különböztetem a subát más ujjas, ill. kabátszerű felsőruházattól (pl. ködmön, bekecs, kacagány, guba, szűr).

2.3. A bőrruhák jelentősége

A juhbőrből készült ruhadarabok elterjedésének több oka is volt. Egyrészt, mert a tömött, meleg gyapja miatt kimondottan alkalmas volt ruházkodásra. Másrészt, mert egyszerű módszerekkel, kevés eszközzel elvégezhető volt a kikészítése. A kikészített bőr puha volt, az egyszerű szabású ruhadarabokat azok is el tudták készíteni, akik nem voltak ennek a „szakmának a mesterei”.

Mint ahogy a suba a pásztorok legértékesebb és nélkülözhetetlen ruhadarabja volt – hiszen ez védte őket hidegtől, esőtől, melegtől; földre terítve asztalként használták, vagy az izzadt lovak hátára terítették – hasonlóan volt célszerű a bőrruhák (bundák, ködmönök, mellények, stb.) használata a parasztság körében is. A paraszti életmód velejárója volt, hogy sokat voltak a szabadban, az állatok miatt is ki-bejártak a házba, ehhez elengedhetetlen volt számukra legalább egy ujjatlan mellény. Ez különösen igaz az Alföldre és azokra a vidékekre, ahol a mezőgazdasági munka és állattartás kiemelkedő jelentőségű volt.³

2.4. Subák használata különböző tájegységeken

A subák használata leginkább az Alföldön terjedt el (Kiskunság, Nagyunság, Jászság, Hajdúság, Békés- és Csongrád megye). Rövidebb változatát asszonyok is hordták. Dunántúlon leginkább Veszprém környékén viseltek ünnepi darabokat. Erdélyben, a Mezőségben férfiak és nők egyaránt használták. A magyar szűcsök munkái a módosabb nemzetiségek körében is elterjedtek, így kiskunsági subákat pest megyei svábok, ködmönöket tótok, sokácok is viseltek.⁴

³ Dorogi Márton: A juhbőr népi kikészítése és felhasználása a Hajdúságban és Nagyunságban

⁴ Néprajzi lexikon, 493.o.

2.5. Bőrruhák készítői

Különbséget kell tenni a pásztorok, illetve a paraszt mesterek, és a városi tanult (céhes) szűcsök munkássága között.

- Ahogy a pásztorok az egyszerűbb subát, úgy a parasztok a mindennapos használatra való bőrruhákat készítették el maguknak és környezetüknek. Az ősi magyar szűcsmesterség őrzőiként tekinthetünk rájuk. Főleg kisebb településeken vagy tanyákon éltek, tudásuk apáról-fiúra szállt. Rendszerint minden családtag értett a mesterséghez. Bár fő foglalkozásuk nem a szűcsmesterség volt, a földművelés mellett – leginkább télen – ezzel is foglalkoztak. Főleg bundát, mellényt, ködmönt, nadrágot, kesztyűt, sapkát, kacagányt készítettek. Vásárra nem dolgoztak, csak mindig rendelésre, hozott anyagból. Díszítést kevéssé használtak. Később – a céhek megjelenésével – leginkább csak foltozással, javítással foglalkoztak.
- A városi, tanult, céhekben dolgozó iparos szűcsöknek fő foglalkozásuk volt ez a mesterség. Rendelésre dolgoztak, a gazdagabb polgárok készíttettek velük cifra, díszített darabokat, valamint vásárokon is árusítottak. Csak a 18. század második felétől dolgoztak népi bőr ruhadarabokkal, miután a városi szűcsök a kisebb mezővárosokba, községekbe is eljutottak és a jobb módú parasztgazdák is vásároltak tőlük ünnepi öltözetet.⁵

2.6. Alapanyag és egykori beszerzési lehetőségek

A suba és az összes többi bőrruha a hosszabb, durvább szőrű magyar racka juhok bőréből készült. A később elterjedt, finomabb gyapjas merinói birkák bőre erre már nem volt alkalmas.⁶

⁵ Dorogi Márton: A juhbőr népi kikészítése és felhasználása a Hajdúságban és Nagykunságban

⁶ Flórián Márta-Urai Erika: Magyar népviseletek

Az alföldi városok fekvésüknek köszönhetően körbe voltak véve juhok számára alkalmas legelővel, a szűcsöknek gazdag alapanyagot biztosítva. A mesterek számának gyarapodásával a 17. század közepén rendelkezés született arról, hogy kizárólag csak a saját mészárosuktól és korlátozott mennyiségben vehetnek bőrt.⁷

A szűcsmesterség virágkorában a megnövekedett keresletet azonban már nem tudták helyi alapanyagból fedezni, ezért erdélyi ún. „purzsabőröket” vásároltak, amit örmény kereskedők hoztak a nagyobb vásárokbá. A mesterek 200-300 darab bőrt is vásároltak egyszerre. Ezeket nyersen és félig kikészítve, sózva, vagy korpásan hozták a kereskedők.⁸

A szűcsök tavasszal és ősszel szerezték be a bőröket, két-három szűcs ment együtt kocsin. Gallérnak való fekete bőröket Debrecenben vásároltak. Temesváron, Aradon, Gyulán, Csabán, Váradon népszerű vásárok voltak.⁹

Ezeken kívül vásárolhattak más bőrkereskedőktől is, de gyakran a suba megrendelője vitte magával, adta a szűcsnek az erre a célra félretett birkabőröket. Ha sok bőre volt, azzal is fizetett.¹⁰

2.7. A díszes bőrruhák virágkorának vége

Az 1900-as évek elejétől fokozatosan háttérbe szorult a díszes bőrruhák használata, majd az 1940-es évekre szinte teljesen eltűnt. Ezt gazdasági-kulturális-társadalmi összefüggés alapján több tényező is befolyásolhatta:

- A 19. század ipari változásai hatására boltban is megvásárolható lett a ruházat, textília.
- Az első világháború viszontagságai.

⁷ V. Szathmári Ibolya: A debreceni és hajdúsági (színes hímzésű) női kisbundák

⁸ V. Szathmári Ibolya: A debreceni és hajdúsági (színes hímzésű) női kisbundák

⁹ Kiss Lajos: A hódmezővásárhelyi szűcsmesterség és szűcsornamentika

¹⁰ V. Szathmári Ibolya: A debreceni és hajdúsági (színes hímzésű) női kisbundák

- A fiatalok a városba jártak dolgozni, fokozatosan az ottani divathoz alkalmazkodtak.
- A gazdag parasztság az 50-es évek politikai szorongattatásai következtében nem csináltatott magának díszes bőrruhát.
- A hagyományos öltözetet kezdték maradinak, „parasztosnak” tartani.
- Lassan kihaltak a szűcsmesterek, a bundák elmolyosodtak, tönkrementek.¹¹
- Megjelent és elterjedt a német merinói birka, aminek a bőre már nem volt alkalmas szűcsmunkára, díszítésre.

3. Subák készítése

A szűcsök munkája „egész mesterség”, hiszen a bőr kikészítésétől kezdve a díszítésig a munkát ugyanaz a mester végezte.

3.1. A subák fajtái

A subákat többféleképpen csoportosíthatjuk. A bőr alapanyag minősége, a mérete (hány bőrből készült), a díszítésének gazdagsága határozta meg a pompáját, értékét. Az egyszerűbbeket 5-7, az ünneplőket 12-24 bőrből készítették, ez utóbbiak leterítve teljes kört alkottak, felöltve elegánsan hullámoztak. Egyes típusok alját sallangokkal fel lehetett kötni, vagy felgombolni. Ez védte a subát a harmattól, sártól. Felülre „kacagánygallér” került, ami egy fekete szőrű egész kisbárány bőre volt.

- Voltak díszítetlen, hétköznapi használatra valók, például a juhászbunda vagy mosatlan bunda, „kocsiravaló”, „vásárosó” suba; ezekkel szükség szerint a lovak hátát is betakarták.

¹¹ Kalapos Sándor: A hajdúdorogi kisbunda

- Az ünnepi subákat – amiket „templombajárónak” is neveztek, – általában festetlen, tehát fehér vagy sárgás színben hagyták. Erre került – tájegységenként és korszakonként eltérően – a színes vagy egyszínű hímzés vagy rátétdíszítmény (irházás).¹²
- Asszonyoknak is készült suba, amit „kisbundának” vagy „asszonybundának” neveztek. Ezek lekerekített fekete gallérral készültek. Lehetek színes irharátéttal és színes hímzéssel díszítettek, vagy később sötétbarnás-sárgás alapon egyszínű zöld vagy fekete hímzéssel látták el őket.
- Olyan is előfordult, hogy egy részben már elhasználódott subát a szüccsel átszabattak bekeccsé, mellénnyé.

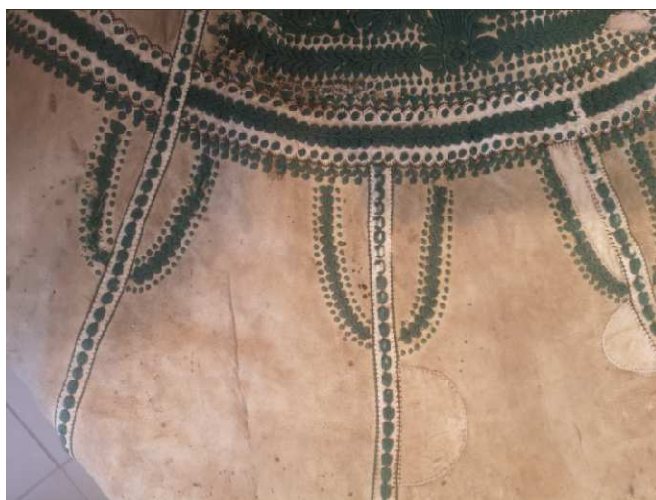

2-3. kép: Bekeccsé átszabott kunsági típusú kisbunda. Díszítése az egykori kisbunda szerkezetét mutatja.
Damjanich János Múzeum

¹² Néprajzi lexikon, 493.o.

3.2. A subák szabása

A bőr értékes alapanyag, ezért a szabásnál alapelv volt, hogy minél kevesebb hulladék maradjon. A bőrök alakja szabálytalan, ezért úgy kellett kiszabni, hogy minél gazdaságosabb legyen és a hulladékokat betoldották a szőrtelen részekbe, vagy összetoldva használták fel. A bőrruhákon tehát kétféle toldási vonal figyelhető meg. Egyik a szerkezetből adódik (szabásvonal), másik pedig a pótlásoké, ami minden darabnál különböző.¹³ A toldások díszítményként is jelentkezhetnek. Az ilyen „fiókirhák” már akkor is alkalmazták díszítésként, ha nem volt alatta toldás.

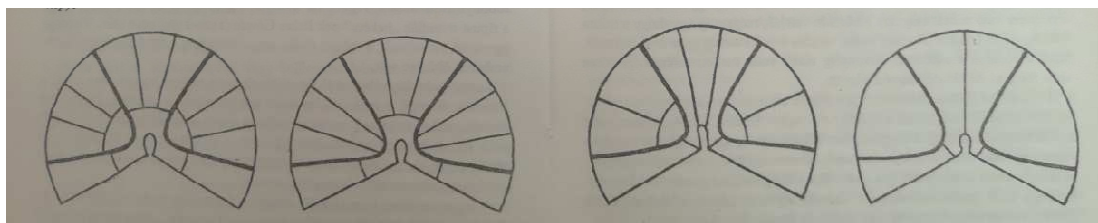
4. kép: Díszített fiókirhák jázsági subán. Jász Múzeum

3.3. A subák szerkezete

A szűcsmesterek ötnél kevesebb bőrből nem készítettek subát. Ilyenkor egy bőr kellett a hátának, egy-egy az oldalának, fél-fél az elejének, egy a vállának. A részek bőségét több bőr összeillesztésével lehetett elérni. A subák szerkezetét nem az határozta meg, hány bőrből készült, hanem a szerkezeti sajátossága: kellett-e szabni külön vállrészt, volt-e válltányérja.

¹³ Magyarság tárgyi néprajza, 416.o.

Négyféle subaforma különböztethető meg:

5. kép: négyféle subaforma¹⁴

- tányéros, vállas

Ez az „irhás suba”. Szerkezetében és díszítésében is ez a legkövetesebb típus. Válltányérja gazdagon hímzett. A keresztirhaból induló virágmotívumok felfelé törekszenek. Vállának, válltányérjának, elejének és hátuljának az összevarrása nincs mindig egy szinten, így a keresztirha sem alkot összefüggő kört. A bőr alapszíne fehér, hímzés kerül az irhaborításra is. Használata jellemző volt a Jászságban, Duna-Tisza között, Szegeden, Hódmezővásárhelyen.

6. kép: Jászapátiban készült irhás suba. Hátrészen jól látszik a külön szabott váll.
Damjanich János Múzeum

¹⁴ Forrás: Kresz Mária: Népi szücsmunka, 26-27.o.

- tányér nélküli, vállas

Ez a „vócos suba”. A varrásokat a bőrök összetoldásánál alkalmazott bevarrt bőrcsíkok, vóccok erősítik. Mivel nincs válltányérja, az oldalát képező bőrök magasabbra érnek és így keresztirhája sincs. A tányérra való mintát közvetlenül a bőrre varrják, gyapjúhímzéssel. A virágdíszek általában a gallér alól indulnak és lefelé irányulnak. A szálirhák alján gombcifra, vagy alj-rózsa található, de mivel a suba alja már nem felhajtható, rendeltetésétől ez a díszítés már elszakadt. A bőr alapszíne általában sárgás. Ez a típus jellemző az Alföld déli részére.

7-8. kép: Jászárokszállási színes hímzésű vócos suba. Jól látható, hogy nincs válltányérja. Az alján lévő gombcifrák a kötözött aljú subák emlékét őrzik. Jász Múzeum

- tányéros, váll nélküli

A vállának nincs különálló hátrésze, így a hátulját képező bőrök felérnek a nyakig. Mivel a hátsó keresztirha nem takar varrást, bárhol elhelyezhető, így a keresztirha összefüggő kört alkot. A bőr alapszíne általában barna, gallérja kerekre szabott. Jellemző viselet volt Veszprém környékén.

- tányér nélküli, váll nélküli

Az összefüggő keresztirhája kört alkot, de mivel varrást nem takar, teljes egészében hamis. A szerkezeti elemből dísz lett. A tiszántúli női kisbundák szép példái ennek a típusnak, gazdag hímzésük jelzi a szerkezeti vonalakat. A bőrt gubaccsal, taplóval barnára, sárgás-barna alapszínre festették, erre került a hímzés, illetve a kereszt- és szálirha.

9-10. kép: Kunsági típusú kisbunda, Damjanich János Múzeum

3.4. A subák díszítése

A subák díszítése elsősorban a szerkezetet hangsúlyozta, erősítette. Nem volt cél a szabásvonal eltüntetése. Díszítmény került az üresen hagyott részekre is. Ezáltal teljes harmónia volt a funkció, szerkezet és díszítés között. Erről így ír Fáy Aladár: *„A széltében ringó és hosszant eső rétegzések ilyen hangsúlyos ellentéte, a díszítéssel elválasztott puszta területek nagyságának ilyen hangsúlyos különbsége, a díszített és díszítetlen területek nemes aránya és szinte építészeti indokoltságú eloszlása adja a suba nagyszabású megjelenését, méltóságos nyugalmát, lenyűgöző díszítőerejét. Monumentálisabban díszített ruhát el sem képzelhetnénk.”*¹⁵

A suba felső részének (válltányér, eleje, hátulja) díszítése azért is volt indokolt, mert ott volt legkevésbé kitéve az elkopásnak. Másfelől az alsó részen a ráncolódás miatt a díszítés kevésbé érvényesült volna.¹⁶

¹⁵ Fáy Aladár: A magyarság díszítő ösztöne. 86.o.

¹⁶ Kiss Lajos: A hódmezővásárhelyi szücsmesterség és szücsornamentika

3.4.1. Rátétek - „irházás”

A rátétdíszítmények két típusba sorolhatóak:

- fehér bőrre összefüggő indás, fehér rátét. Ilyen megtalálható (a ködmönök mellett) a hódmezővásárhelyi subák válltányérján is. Ezeket összehajtott bőrből, éles késsel vágták ki, így szimmetrikus lett. Az egyes elemeket összekötő indák is ugyanabból a bőrből, egyszerre lettek kivágva.
- fehér bőrre külön-külön kivágott virágmotívumok (rózsa, szegfű, tulipán), főleg vörös bőrből. Eredete Törökországban keresendő, a neve is innen ered: „törökvörös”. A virágokat összekötő szár hímzéssel készült, vagy levarrogatott szironyszálból. A motívumok elrendezése általában szimmetrikus.¹⁷

Az így kivágott rátéteket a szűcs apró öltésekkel a bőrre varrta. Gyakran alkalmaztak szálvezetést is, felvarrás közben a rátétet másik cérnával, zsinórral kontúrozták. Hímzés kerülhetett a rátétre is.¹⁸

11. kép: Kereszt-és szálirha színes kunsági subán.
A keresztirha gazdagon hímzett. Déri Múzeum

¹⁷ Kresz Mária: Népi szűcsmunka

¹⁸ Győrffy István: A magyar népi ruhahímzések

Az „irhás subák” esetében függőleges rátétcsík került a bőrok összevarrásának az eltakarására is (szálirha), ez egyben a varrást is erősítette. Irhaszegély futhatott vízszintesen is, a váll alatti részeken (keresztirha) és a suba alján is. Széleit is díszíthették, gyakran hullámosra, „vízfolyásosra”, „almásra”, stb. vágták.

12. kép: Jászsági vócos suba alján futó, hullámos fehér irhacsík. Jász Múzeum

Az irhaszegély egész mintává is kiteribélyesedhetett, ez már átmenetet képezett a rátétdíszítményekhez.

13. kép: A fehér keresztirha is mintát képez a békéscsabai suba válltányérján. Déri Múzeum

A „vócos subáknál” egy keskeny, összehajtott bőrcsíkot varrtak a bőrök közé, ami a cérnák kopásának megelőzésére szolgált, egyben díszítő funkciót is ellátott. Az irhacsík és a vó is lehetett elütő színű, vagy az alapszínnel megegyező is, de annál fényesebb.¹⁹

14-15. kép: A bőr színével megegyező vó látható egy szakaszon kibomlott, és bevarrt állapotban egy kunsági kisbundán. Damjanich János Múzeum

3.4.2. Szűcshímzés

A sokszínű virághímzés szűcsmunkákon való megjelenése a 18. századtól kezdődött. Erre az úri felsőruha színes virágos selyemhímzésének elterjedése is hatással lehetett. A hímzés először csak a rátét mellett tűnt fel, majd rá is került, aztán fokozatosan teljesen kiszorította a rátétdíszítményt. Az úri hímzés hatása a színek használatában is megjelent, pl. a leveleket kétféle, világos és sötét árnyalatú zölddel kezdték kivarni.²⁰ Az úri és paraszti öltözet kapcsolatáról így ír Flórián Márta: „*Nem csodálatos hát, hogy a szűcsök megragadták az igények támasztotta lehetőséget, és készítményeiken a juhbőr adta aránylag nagy felületeket beborították a selymek, bársonyok virágmintáit idéző rátétekkel, a csipkék, zsinórok, paszományok bőrmásaival.*”²¹

¹⁹ Kresz Mária: Népi szűcsmunka

²⁰ Kresz Mária: A magyar szűcsmunka történeti rétegei

²¹ Flórián Márta: Úri és paraszti bőrruhák. A szűcsvirágkozás kezdetei. 90.o.

Hímzéshez színes selyemcérnát használtak (sodrottat vagy sodratlant), később a megnövekedett kereslet miatt áttértek a színes gyapjúfonal használatára. Az 1880-as évektől a polgári ízlés hatására a színek használata visszafogottabbá vált, fokozatosan tompult, majd egyszínűvé vált (jellemzően zöld, fekete).²²

A hímzést háromélű szücsstűvel végezték. A szücs hímzés alapfeltétele volt, hogy a bőr erős legyen, ne szakadjon át az öltések alatt. Erre a magyar juhajtó, a racka volt legalkalmasabb. Később a posztógyártás miatt áttértek a merinói birka tenyésztésére. Mivel ennek a bőre vékony, a hímzett szücsmunkák virágkora is véget ért.²³

A kikészített (megfestett) bőrökre rárajzolták a szabásmintát, majd a mintát előrajzolták. A subát csak a hímzés után szabták ki.

16. kép: Ezen a subán bár lekopott a hímzésre használt cérna, jól látható, milyen lehetett a bőr a minta felvitele után.
Kunsági irhás suba, Damjanich János Múzeum

²² Kresz Mária: Népi szücsmunka

²³ Kresz Mária: A magyar szücsmunka történeti rétegei

A minta felrajzolása nagy gyakorlatot igényelt, ezért a szűcs maga végezte, vasgálicba mártott lúdtollal. Először a fő szerkezeti és szimmetria vonalakat, majd a főbb motívumokat rajzolta meg szabad kézzel. Ezután dolgozta ki a mintát részletesebben. Bár volt mintakönyv, a szűcsmestereknek volt bizonyos szabadságuk a díszítmények használatában. Egy meghatározott kompozíciós rendtől viszont nem tértek el.

Voltak, akik segédeszközöket is használtak, pl. gyűszűt a kör alapú díszítmények megrajzolásához. A kereslet növekedésével, a gyorsabb elkészítés érdekében már a nagyobb motívumokhoz kemény papírból sablont készítettek. A gyakran alkalmazott motívumokat fából faragták ki, később rézlemezből hajlított mintákat fadúcba erősítették – a kékfestő technikához hasonlóan – és ez szolgált mintanyomóként.²⁴

A céhek fennállásának idején a mintákat a szűcsmester tanította az inasoknak. Általában vasárnap délutánonként gyűltek össze és füzetbe másolták a mintákat. Miután elsajátították, saját ízlésük szerint formálták tovább. Az inasok vándorlásuk során is gyűjtöttek mintákat más mesterektől, illetve vásárokon látott subák díszítményeiről. Az így összegyűjtött díszítményeket a helyi igények és a megrendelő kívánsága szerint alakították át.²⁵

A hímzést nemcsak a szűcs végezte, hanem családtagjai is, illetve voltak „varrogatók”, akik a szűcsök munkáinak kézi hímzéseit, díszítéseit vállalták.²⁶ Az inasok mindig a rozmaring minta kivarrását tanulták meg először. Az aprólékos munkát igénylő, gyakran hónapokig, érzékeny fehér bőrre készülő hímzésekhez kesztyűt is használtak.²⁷

²⁴ Dorogi Márton: A kunsági kisbunda

²⁵ Kiss Lajos: A hódmezővásárhelyi szűcsmesterség és szűcsornamentika

²⁶ Varga Gyula: Hajdúsámson történeti néprajza

²⁷ Gyórfly István: A magyar népi ruhahímzések

3.4.3. Szironybőr

A szironybőr egy 2-3 mm vékony bőrcsík, amit gyakran használtak irhaszegély levarrására, irhafolt rögzítésére. Győrffy István írása szerint ezt leggyakrabban macskabőrből készítették, és színezték. A bőrt vésőszerű tűvel szúrták át a varrás vonalához képest ferden, ebbe fűzték a szironyszálát, így az öltés lépcsőzetesen haladt.²⁸

17. kép: Szegély felvarrása irhaszállal. A vörös irhaszegély felvarrásánál jól látható a zöld színű szálvezetés is. Jászsági vócos suba, Jász Múzeum

Rácsos mintát is alakítottak ki vele olyan módon, hogy a rátétnek használt irhát egyenletes közökkel bevagdosták és ebbe fűzték bele a szironyszálát, ami sakktáblaszerű mintát eredményezett.

18. kép: A hímzett virágsorok fölött szironyszálból sakktáblaszerűen befűzött minta szegélyezi a békéscsabai suba válltányrját. Déri Múzeum

²⁸ Győrffy István: A magyar népi ruhahimzések

3.4.4. Sallangok

A subákat színes, különféle módon kicifrázott sallangok, pillangók is díszíthették. A kötözött aljú subák esetében eredetileg gombházul is sallang szolgált.

Hajdúságban volt olyan kötözött aljú „kártyás bunda”, aminek az elejére, a válla alá csipkézett vörös rátétet varrtak. Ebbe sallangszíjakat fűztek, amik a suba oldalán lelógtak. A díszítés mellett ennek hasznossági szerepe is volt, ugyanis ennivalós tarisznyát, erszényt, pipát, zacskót kötöttek rá.²⁹

3.4.5. Gombcifra

Egyes subák alja arasznyira felgombolható volt, így kevésbé lett sáros esős időben. Ezt egyenlő távolságokban elhelyezett kis gombokkal érték el. A gombok alatti részt is díszítették, jellemzően szív alakú apró rátétekkel, körülvéve hímzéssel.

19. kép: Egyeki felgombolt aljú suba gombbal és gombcifrával. Déri Múzeum

²⁹ Dorogi Márton: A juhőr népi kikészítése és felhasználása a Hajdúságban és Nagykunságban

Később, mikor a subák alja nem volt felgombolható, ez a fajta díszítés akkor is megmaradt. Először irhából kivágott kerek, cakkozott szélű rózsa került a gomb helyére, később ezt az alakot a subára ráhímezték. Neve almarózsa vagy gombcifra.

20. kép: Díszes gombcifra, funkcióját elvesztve díszitménnyé vált.
Jászsági vócos suba, Jász Múzeum

3.4.6. Gombok

A subán kétféle gombot használtak:

- hosszúkás „furkógomb”
- kerek gomb, vagy „sombomb”

Ezeket díszíthették színes gyapjú bojtocskákkal vagy keskeny irhacsíkokkal. A bujtató összesodrott irhacsík volt, vagy sallang. Ritkábban idegen anyagokat is használtak, pl. fémgombot, pitykét.³⁰

21. kép: Hosszúkás, tekert furkógomb egyeki subán. Déri Múzeum

³⁰ Kresz Mária: Népi szücsmunka

3.4.7. Prém

Egy apró fürtös, fekete, teljes bárány bőre (gyakran körmökkel együtt) képezte a suba gallérját. A nyakrészhez rövid állógallér is tartozott. A suba aljára, elejére is került prém.

Ahogy az északi népek „párducbőr kacagányt” vetettek a vállukra, a magyar nép kis báránybőrt.³¹

3.5. Jellegzetes motívumok

Leggyakoribb díszítőelem a rózsza, emellett más virágfajták is (pl. szegfű, tulipán, nefelejcs) megjelentek. A terek kitöltésére gyakori volt a rozmaring ág használata. A magyar szűcshímzés motívumai növényi eredetűek, nagyon ritkán jelent meg állat ábrázolása (madár, pillangó, kígyó). A legrégebbi díszítményeknél törekedtek a természetűsége, később azonban a virágok ábrázolása stilizálódott. Arányok szempontjából sem törekedtek a valóságra, egyes motívumokat kisebb és nagyobb méretben egymás mellett is ábrázolták. A mértani díszítményeket nem kedvelték, legfeljebb irhaborításokon, szegélyeken jelentek meg.³² A hímzések egy ideig megtartották a rátétek kompozícióját: a szimmetrikus elrendezést, két oldalon forgó rózsával, felül szegfűvel. Ennek a szigorúsága lassan fellazult, ami a szűcsmintakönyvekben is nyomon követhető.³³

Huszka József úgy tartja, hogy „*a kivarrott suba a magyar díszítő ízlés evangéliuma*”.³⁴ A tölgyfalevél és makk megjelenését német hatásnak tulajdonítja. A szűcsmunkákon megjelenő egyes rózszaábrázolásokat pávatollból eredezteti, különösen azt, ha a közepe szív alakot formál. Úgy tartja, hogy a pávatoll színes vége adja a virágok nagy részét, a szára pedig a rozmaringszerű levéldísz. A

³¹ Huszka József: Szűr, suba és a háziipar kiállításán

³² Gyórfy István: A magyar népi ruhahímzések

³³ Kresz Mária: A magyar szűcsmunka történeti rétegei

³⁴ Huszka József: Hazai ornamentikánk eredete és nemzetisége

szegfűben kiterített pávafarkat lát.³⁵ Érdekes gondolata, hogy a népdalokban megjelenő virágok összefüggnek a díszítményeken megjelenőkkel is.³⁶ Nézeteit többen kétségbe vonták, többek között Viski Károly és Győrffy István is.

4. Subák az általam vizsgált tájegységeken

4.1. Hajdúság

22. kép: Fekete hímzéssel díszített egyeki suba. Déri Múzeum

A térség természeti adottságai, a kiterjedt legelők bőséges alapanyagot szolgáltatottak a bőrruhák készítéséhez. A debreceni szűcsök már 1405-ben céhet alkottak. Számuk a 18. században 100-120 fő volt. A környező városokban is – Hajdúböszörmény, Hajdúhadház, Hajdúszoboszló, Hajdúnánás, Derecske,

³⁵ Huszka József: Szűr, suba és a háziipar kiállításon

³⁶ Huszka József: Egy szűcsmester rajzkönyve 1836-ból

Konyár, Léta, Berettyóújfalu, Püspökladány, Nagyiván, Egyek – önálló szücsmesterek dolgoztak. Pásztorok készítettek hétköznapi használatra való nagybundát. A bőrből készült felsőruhák legdíszesebb darabjai a subák voltak, vagy ahogy ezen a tájon nevezték: bundák. Bősége és díszítése a viselője vagyoni helyzetéről árulkodott. Fehér (esetleg barnára festett) bőrre került a hímzészítmény, főleg a vállrészekre. A bőrök illesztéseit festett irharátétek fedték, széleit apró hímzéssel, szironnyal, vagy rátétekkel díszítették. Gallérja kacagányszerű, ami nem csak dísz volt, hanem hidegben a fejet is védte. A subák alját hímzéssel díszítették, de elterjedt volt a „kötözött aljú” változat is.

A subák rövidebb és bővebb változata volt a pelerinszerű, csípőig érő, nők által viselt „kisbunda”. A 19. században két típusa is elterjedt, mindkettő barna alapszínre festett. Egyik színes hímzésű irharátétes, másik a kunsági típusú fekete selyemmel gazdagon hímzett.³⁷ Debrecenben az egyszínű zöld selyemfonallal kivarrt kisbunda volt elterjedt, ez átmenetet képzett a két említett típus között. A színek visszafogottsága vallási okokra is visszavezethető.³⁸

Példaként említem a debreceni Déri múzeumban látott hajdúsági, egyeki bundát (6.3.1. melléklet). Mucza Károly szücsmester készítette 1980 körül. A mesterséget egy nagyiváni szücsmestertől, Szabó Józseftől tanulta. Rendszeresen árusított környékbeli vásárokon. Ezt a subát tartotta fő művének, öt hónapon keresztül készítette, 14 racka juh bőréből, mindent saját kezével hímzett, varrt rajta.³⁹ Irhás suba, fehérített bőrén keskeny fehér szálirhák és széles, fekete hímzéssel díszített keresztirhák találhatóak. Az irha apró fekete öltésekkel, szálvezetéssel van felvarrva. Gallérja teljes báránybőr. Alja felgombolható apró fehér tekert gombokkal.

³⁷ V. Szathmári Ibolya: Az öltözködés és a viselet. Hajdú-Bihar Megye Népművészete

³⁸ V. Szathmári Ibolya: Szöttesek, vászon-, szűr- és szücsímzések. Hajdú-Bihar Megye Népművészete

³⁹ Kovácsné Mucza Judit: Mucza Károly, egyeki szücsmester élete és munkássága

4.2. Jászság

23. kép: Jászsági suba zöld színnel kivarrt válltányérja, Jász Múzeum

A Jászság fontos szücsközpont volt, Jászberényben és a környező településeken (Jászárokszálláson, Jászapátiban) 1852-ben 430 szücsmester dolgozott. Később ez a szám tovább emelkedett, 1880-1890 között csak Jászberényben 300 szücs dolgozott.

A jászsági szücsök helységenként specializálódtak, subákat főként Jászárokszálláson, Jászapátiban készítettek. Többek között fennmaradt 1924-ből is egy jászapátiban dolgozó szücsmester, Illés Sándor szücsmintakönyve, amelyben a mester mintavariációi, gazdag egyéni ötletei is megtalálhatóak.

A díszítmények leginkább növényi elemekből, virágokból épültek fel. Kedvelték a tulipán, nyíló- és csukott rózsza, rózsabimbó, forgórózsa, szegfű, nefelejcs, gyorgyina virágok, valamint a levelek - páros levél, rozmaringlevél, különböző csipkés levelek – ábrázolását, a kalászkok, zegzugos szárak, töltött szár használatát. Egyes motívumok elnevezését az állatvilágból hozták, pl. bűdös bogaras, kutyatők, sasköröm.

A hímzés eredetileg színes volt, a 19. század végére viszont már csak egyszínű zölddel hímeztek, kezdetben sodrott selyemmel, majd gyapjúfonallal.

A jászági suba bő volt, 12-14 fehérített juhbőrből készítették. Jellemző volt kezdetben a gazdagon hímzett válltányéros „irhás”, később a „vócos suba” készítése. A fő motívum a válltányérra került (vállcifra), emellett díszítették az elejét, a keresztirhát, szálirhát, valamint körben az alját makkvirágokkal. A válltányér középpontjába egy függőleges irányú töltött szár került, két oldalán szimmetrikusan elhelyezett virágokkal, amit alul keresztben hullámvonalas rozmaringleveles ág fogott össze, forgórózsákkal.

A válltányér nélküli „vócos subánál” a díszítmények a vóc mentén függőlegesen helyezkednek el.

Kedvelt díszítmény volt a magyar címer is, melyet leveles ágakkal vettek körül. A hímzéshez színes, zöld, piros, kék, bordó, sárga gyapjúfonalat használtak. Az elején lévő díszítés a vállon lévőhöz hasonló. Alul virágokkal körülhímzett, sallangban végződő vörös irhadisz (makkvirág) fut végig.⁴⁰

A Jász Múzeum látványraktárában lévő irhás jászági subán (*6.3.2. melléklet*) jól megfigyelhetők a tájegységre jellemző díszítmények típusai. A subán fehér, festetlen alapon keskeny szálirhák és keresztirhák futnak végig. Válltányérja gazdagon, zöld gyapjúval hímzett. A töltött szárból kétfelé rozmaringlevelek ágaznak el, a kompozíció rózsákkal, forgórózsákkal teljesedik ki. A keresztirha fölött vízszintesen tömött vízszintes rozmaringsor fut végig. Az irhák, valamint a hamis fiókirhák is zöld hímzéssel díszítettek. A szálirhák alul hímzéssel körülvett vörös rátétes makkvirágban (gombcifrában) végzőnek. Funkciójukat már elveszítették, hiszen a suba alja nem felgombolható. A suba alját körben vörös és fehér irha szegélyezi, felül vörösre festett szironyszál rögzíti.

⁴⁰ Gulyás Éva-Tóth János: Szücs- és szűrhimzések. Szolnok Megye Népművészete

4.3. Nagykunság

24. kép: Kunsági irhás suba, Damjanich János Múzeum

A Nagykunság is igen jelentős szűcsközpont volt a következő településekkel: Karcag, Kisújszállás, Kunhegyes, Kunmadaras, Túrkeve, Kunszentmárton, Mezőtúr.

A kunsági szűcshímzésekről tájékoztatást ad Kováts Mihály karcagi szűcsmester mintakönyve, ami 1825-ből maradt ránk (bár ezek csak kisebb részben subadíszítmények). E tájra jellemző motívum, a bokorvirág ezeken a rajzokon hajlított szárral, változatos formában látható, de a 19. század második felére a szár egyenes lesz, a motívum szimmetrikus elrendezésű. A suba szerkezete (hossza, bősége) különbözik a jászágitól, de a fő minta a válltányérokra van. Fő motívuma a bokorvirág rozmaringleveles szárral; felül tulipán, rózsza vagy szegfű koronázza. Két oldalt indás-leveles rózsák és bimbók kísérik. A válltányér alatt a jászágihoz képest sokkal szélesebb keresztirha fut, amelyre korábban

szimmetrikusan szerkesztett kompozíció került, később ismétlődő motívumokból álló koszorúvirág sor. A suba elejére kisebb bokorvirágokat hímeztek.

A suba kötözött aljú volt, bizonyos távolságokra apróbb gombokat helyeztek el, amit apró, irhából kivágott díszek kísértek: szív vagy hímezett sasköröm.

A hímezésre selyemfonalat használtak, jellegzetes színei kezdetben az aranybarna, kétféle zöld, lila, kék, fekete, rózsaszín voltak. Egy motívumon belül is kedvelték az elütő színeket. Később a hímezés sötétebb lett, először az aranybarna színt „tompították”, majd hagyták el fokozatosan a többi színnel együtt. Végző fázisában a hímezés sötétbarna, fekete lett. A sötétbarna alapon fekete hímezés a női kisbundákra volt leginkább jellemző.⁴¹

25-26. kép: Kunsági női kisbundán megfigyelhető a színek változása: lila és zöld színeket is használtak, de már a fekete dominált. Damjanich Múzeum

A Damjanich János Múzeumban látott kunsági irhás subán (6.3.3. melléklet) megfigyelhető a színhasználat visszafogottsága. Válltányérja, eleje, keresztirhája hímezéssel díszített. Jellegzetes motívumai a tömött rózsza, rozsmaring, sasköröm-sor. Gallérját egész bárány bőre alkotja, farokkal, körmökkel. Keresztirhája szélesebb a jászsági típusúnál. Hullámos szélű fiókirhák díszítik, függőlegesen egyenes vonalú fehér szálirhák futnak, amelyek alul apró gombokban végződnek. A suba alja ezekre gombolható fel. Fehér rackából készült, Soós Sándor készítette.

⁴¹ Gulyás Éva-Tóth János: Szücs- és szürhímzések. Szolnok Megye Népművészete

5. Megállapítások, következtetések

5.1. Összegzés

Kutatómunkám bizonyos szempontból nem volt nehéz, hiszen szakirodalmak tárháza nyílik a kereső előtt... A múzeumi gyűjtőmunkáim során mindenhol bőséges segítséget nyújtottak, akár személyesen, telefonon vagy levélben fordultam az ott dolgozó szakemberekhez. Az egész tevékenységet nagy örömmel végeztem.

Az előzetesen feltett kérdéseimre válaszokat kaptam, viszont a helyükbe számos más kérdés lépett.

A pásztorok és egyszerű parasztság munkássága tiszteletreméltó, hiszen a múltból származó tudást ők „mentették át” a későbbi korokra. Szaktudásban (bőrrel való bánni tudás), formában, anyaghasználatban, funkcióban egyaránt ők adták az alapot a későbbi magas színvonalú szűcsmesterség kialakulásához.

Képet kaptam arról is, hogy a céhekben dolgozó szűcsmesterek és inasok szigorú rend alapján végezték munkájukat, s ezt a fegyelmezettséget magánéletükben is hordozniuk illett. A szabályok és követelmények adta határok között viszont bizonyos szabadságot is megélhettek a tervező- és alkotómunkájukban.

A bőrruhák készítése folyamatos és komoly változásokon ment át az idők folyamán. Ezt a változást számos tényező befolyásolta. Hatott rá a történelmi háttér, politikai hatások (pl. a világháborúk, az 50-es évek szorongattatásai), gazdasági változások (pl. megváltozott a kereslet a díszes bőrruhákra), polgári ízlés (pl. színek visszafogottságának igénye), vallási viselkedés (pl. protestáns vidékeken fekete szín használata), alapanyagok változása (pl. szűcshímzésnél a selymet gyapjúfonal váltotta fel, a magyar juhot a merinói birka) és tovább folytathatnánk a sort. Ezek a tényezők a szűcsök mindennapi munkájában is

éreztek hatásukat (pl. török hódoltság hatására újabb cserzési módot, a cserzőmörccével való bőrkikészítést is használni kezdték; a megnövekedett kereslet miatt „sokszorosító eljárásokat” vezettek be). De mindezek mellett és miatt a szűcsmesterség – mind formában, szerkezetben, díszítményekben – kiteljesedett és virágkort élt meg.

5.2. Tervezett folytatás, kitekintés

A témával való foglalkozás során további kérdések merültek fel bennem, amiket érdemes lenne tanulmányozni egy újabb dolgozatban:

- A betelepült nemzetiségek hogyan hatottak a magyar népművészetre, mennyiben, miben módosították, gazdagították a díszítményeket, formavilágot (pl. ahogyan a Békés megyébe települt szlovákok a szűcshímzést)?
- A környező, vagy éppen távoli népek szűcsmesterségbe sorolható díszítési módjai, technikái milyen párhuzamokat, hasonlóságokat mutatnak a magyar népművészetben megjelenő tárgyakkal (pl. rátétek felvarrása, tambour öltés)?
- A szűcsmunkák díszítő technikáiban melyek azok a területek, amelyek gyökere a honfoglaló magyar nép belső-Ázsiából magával hozott tudásában keresendő (pl. a bőr timsós eljárással való kikészítése fehérre, a rátétek alkalmazása, mint díszítő technika)?

6. Mellékletek

6.1. Múzeumi gyűjtőmunkák

6.1.1. Déri múzeum, Debrecen

- Egyeki „bunda”, fehér alapon feketével hímzett. Fehér szálirhák és széles, hímzett keresztirha díszíti. Gallérja teljes báránybőr. Mucza Károly szücsmester készítette 1980 körül. Leltári szám nélkül, letétben.
- Kunsági kötözött aljú irhás suba, színes hímzéssel. Fehér keresztirhája is színesen hímzett. 1910-ben készült. Leltári szám: 72.114.1
- Békéscsabai díszes irhás suba. 15 bőrből készült, teljes kört alkotó „királyi palást”. Válltányérja aprólékosan kidolgozott, színes rátétekkel és színes hímzéssel díszített. 1931-ben készült. Leltári száma: 56899

6.1.2. Jász Múzeum, Jászberény

- Jászsági vócos suba, színes hímzéssel, válltányér nélkül, Tűzkő Pál készítette 1870 körül, Jászárokszállásról származik. 12 egész és az elején fél-fél bőrből készült Vállán címeres motívum található. Leltári száma: 64.7.1.
- Jászsági vócos suba, színes hímzéssel, válltányér nélkül, külön szabott vállrésszel. Az 1890-es években készült Jászdózsán. Leltári száma: 60.6.1.
- Jászsági irhás suba, válltányérján zöld hímzéssel, alján vörös rátétekkel.

6.1.3. Damjanich János Múzeum, Szolnok

- Kunsági típusú, Mezőtúri kisbunda, sötétbarna alapon fekete selyemhímzéssel díszített. Ál-keresztirháját rojtok díszítik. Kerek gallérja és állógallérja van. Leltári szám nélküli.

- Kunsági irhás suba, kissé visszafogottabb színes hímzéssel. Gallérját egész bárány bőre alkotja, farokkal, körmökkel. Széles díszített keresztirha, fiókirhák. Soós Sándor készítette. Leltári száma: 137
- Jászapátiban készült irhás, hímzett suba. Palástja 11 bőrből van, teljes kört alkot. A suba összesen 18 bőrből áll. Válltányérját zöld hímzés díszíti, keresztirhái hímzettek, fehér szálirháit apró zöld hímzés kíséri. Alján körben sallangban végződő vörös makkvirágok futnak, alján vörös irhaszegély. Demeter István Sajószentpéteri plébános vitte magával szülőföldjéről 1940-ben. 1880-90 körül készült. Leltári száma: 77.270.1.
- Jászsági suba. Fehér birkabőrből készült, zöld-piros gyapjú hímzéssel, vörös irharátéttel díszített. Feltehetően Jászapátiból származik. Leltári száma: 78.109.1
- Kunsági női kisbunda, barnára festett bőrön domináló fekete mellett zöld-lila selyemhímzésű. 6 részből szabott, kerek gallérja van. 1888-ban készült Mezőtúron. Leltári száma: 84.62.1.
- Kunsági ködmön „daku”, barna alapon fekete selyemhímzéssel, valószínűleg kisbundából átszabott. Leltári száma: 2006.81.1

6.2. Dolgozatban szereplő képek jegyzéke

1. kép: „Böszörményi kisbunda” – vizsgamunkám a Népi Iparművészeti Múzeumban
- 2-3. kép: Bekeccsé átszabott kunsági típusú kisbunda. Damjanich János Múzeum
4. kép: Díszített fiókirhák jászsági subán. Jász Múzeum
5. kép: Négyféle subaforma
6. kép: Jászapátiban készült irhás suba. Damjanich János Múzeum
- 7-8. kép: Jászárokszállási színes hímzésű vócos suba. Jász Múzeum

- 9-10. kép: Kunsági típusú kisbunda. Damjanich János Múzeum
11. kép: Kereszt-és szálirha színes kunsági subán. Déri Múzeum
12. kép: Jászsági vócos suba alján futó, hullámos fehér irhacsík. Jász Múzeum
13. kép: A fehér keresztirha is mintát képez a békéscsabai suba válltányérján. Déri Múzeum
- 14-15. kép: A bőr színével megegyező vóc kibomlott és bevarrt állapotban egy kunsági kisbundán. Damjanich János Múzeum
16. kép: Hímzés kopása miatt jól látható, milyen lehetett a bőr a minta felvitele után. Kunsági irhás suba, Damjanich János Múzeum
17. kép: Szegély felvarrása irhaszállal. Jászsági vócos suba, Jász Múzeum
18. kép: A hímzett virágsorok fölött szironyszálból sakktáblaszerűen befűzött minta szegélyezi a békéscsabai suba válltányérját. Déri Múzeum
19. kép: Egyeki felgombolt aljú suba gombbal és gombcifrával. Déri Múzeum
20. kép: Díszes gombcifra, funkcióját elvesztve díszítménnyé vált. Jászsági vócos suba, Jász Múzeum
21. kép: Hosszúkás, tekert furkógomb egyeki subán. Déri Múzeum
22. kép: Fekete hímzéssel díszített egyeki suba. Déri Múzeum
23. kép: Jászsági suba zöld színnel kivarrt válltányérja. Jász Múzeum
24. kép: Kunsági irhás suba. Damjanich János Múzeum
- 25-26. kép: Kunsági női kisbundán megfigyelhető a színek változása. Damjanich Múzeum

6.3. Múzeumi gyűjtőmunkák során készített fotók

6.3.1. Hajdúsági, egyeki bunda

Déri Múzeum, Debrecen (saját fotók)

6.3.2. Jászsági irhás suba

Jász Múzeum, Jászberény (saját fotók)

6.3.3. Kunsági suba

Damjanich János Múzeum, Szolnok (saját fotók)

7. Felhasznált irodalom

Könyvek

- Bátky Zsigmond - Győrffy István - Viski Károly: A magyarság tárgyi néprajza. Szekszárd, 1991. Babits – Magyar - Amerikai Kiadó Rt. Első kötet. (hasonmás kiadás)
- Dorogi Márton: A kunsági kisbunda. Szolnok, 1962. Damjanich János Múzeum kiadása
- Fáy Aladár: A magyarság díszítő ösztöne. Bp., 1994. Püski kiadó
- Flórián Márta-Urai Erika: Magyar népviseletek. Kolibri könyvek. Bp., 1980. Móra kiadó
- Gulyás Éva - Tóth János: Szűcs-és szűrhimzések. Szolnok megye népművészete. Szerk.: Bellon Tibor, Szabó László. Budapest, 1987. Európa Könyvkiadó
- Győrffy István: A Nagykun viselet a XVIII. században. 2020. Nemzeti Örökség Kiadó (hasonmás kiadás)
- Győrffy István: A magyar népi ruhahimzések. Az 1928. évi prágai nemzetközi népművészeti kongresszuson benyújtott jelentések a magyar népművészetről. Bp., 1929. Magyar Tudományos Akadémia
- Hofer Tamás - Fél Edit: Magyar Népművészet. Bp., 1975. Corvina Kiadó
- Huszka József: Szűr, suba és a háziipar kiállításon. 2020. Nemzeti Örökség Kiadó (hasonmás kiadás)
- Huszka József: Hazai ornamentikánk eredete és nemzetisége. 2021. Nemzeti Örökség Kiadó (hasonmás kiadás)
- Huszka József: Egy szűcsmester rajzkönyve 1836-ból. Művészi Ipar. 2021. Nemzeti Örökség Kiadó (hasonmás kiadás)
- Kiss Lajos: A hódmezővásárhelyi szűcsmesterség és szűcsornamentika. 2019. Nemzeti Örökség Kiadó (hasonmás kiadás)

- Kresz Mária: Népi szűcsmunka. Bp., 1979. Corvina kiadó
- Magyar Néprajzi Lexikon. Bp., 1977-1982. Akadémiai Kiadó
- V. Szathmári Ibolya: Szőttesek, vászon-, szűr- és szűcshímzések. Hajdú-Bihar megye népművészete. Szerk.: Gazda László, Varga Gyula. Bp., 1989. Európa Könyvkiadó
- V. Szathmári Ibolya: Az öltözködés és a viselet. Hajdú-Bihar megye népművészete. Szerk.: Gazda László, Varga Gyula. Bp., 1989. Európa Könyvkiadó
- V. Szathmári Ibolya: A debreceni és hajdúsági (színes hímzésű) női kisbundák. Különlenyomat a debreceni Déri Múzeum 1981. évi évkönyvéből. Debrecen, 1984.

Folyóiratok

- Dorogi Márton: A juhbőr népi kikészítése és felhasználása a Hajdúságban és Nagykunságban. 1956. Ethnographia, 67.évf.
- Flórián Márta: Úri és paraszti bőrruhák. A szűcsvirágzás kezdetei. Néprajzi Értesítő, 1993.
- Kalapos Sándor: A hajdúdorogi kisbunda. Szerk.: Halász Péter. 1937. Honismeret, 2009/1
- Kovácsné Mucza Judit: Mucza Károly, egyeki szűcsmester élete és munkássága. Szakdolgozat (kézirat), Egyek, 2017.
- Kresz Mária: A magyar szűcsmunka történeti rétegei. Ethnographia, 1978/3
- Varga Gyula: Hajdúsámson történeti néprajza. Hajdúsámson története és néprajza. Szerk.: Gazdag István. Hajdúsámson, 2000
- Zoltai Lajos: A debreceni viselet a XVI-XVIII. században. Ethnographia 1938.049.